

УДК 341.4

DOI <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2020.2.33>**Нуруллаєв І. С.о.**кандидат юридичних наук,
керівник

Генеральна інспекція Офісу Генерального прокурора

КЛАСИФІКАЦІЯ ПРИНЦИПІВ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У БОРОТЬБІ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

У статті здійснено класифікацію принципів міжнародно-правового співробітництва у боротьбі зі злочинністю шляхом виділення окремих видів принципів міжнародно-правового та національно-правового «походження».

Розглянуто правову природу, значення та особливості міжнародно-правового закріплення таких основних принципів міжнародного права як принцип незастосування сили чи погрози силою, принцип мирного розв'язання міжнародних спорів, принцип суверенної рівності держав, принцип невтручання у внутрішні справи держав, принцип мирного співробітництва, принцип сумлінного виконання міжнародних зобов'язань, принцип рівності та самовизначення народів і націй, принцип територіальної цілісності, принцип непорушності державних кордонів, принцип поваги прав і основних свобод людини. Зазначається, що у сфері міжнародного співробітництва у боротьбі зі злочинністю, незалежно від бажання окремих держав співпрацювати в цій сфері або ж вчинення ними дій протилежних цілям боротьби зі злочинністю, суб'єкти міжнародного права зобов'язані співпрацювати тільки у відповідності до основних принципів міжнародного права і в тих формах, які закріплені у відповідних конвенціях, виключаючи при цьому втручання у внутрішні справи держави, порушення територіальної цілісності держав, будь-яку загрозу сили чи її застосування по відношенню до країн тощо.

Проаналізовано правову природу принципу взаємної вигоди, на якій повинно ґрунтуватись співробітництво держав у боротьбі зі злочинністю. Висвітлено проблеми реалізації даного принципу для держав в практиці міжнародних відносин в рамках міжнародних міждержавних організацій в силу особливостей голосування при прийнятті рішень з важливих питань.

Обґрунтовується наявність в системі принципів міжнародно-правового співробітництва у боротьбі зі злочинністю групи спеціальних міжнародних принципів, які притаманні виключно цій сфері міжнародних відносин.

Аналізується як джерело міжнародного кримінального права система загальних принципів права, які притаманні сучасним правовим системам та сприйняті міжнародним правом. Обґрунтовується наявність спеціальних загальних принципів права, що притаманні саме сфері кримінального права, частина яких закріплена в Римському статуті міжнародного кримінального суду.

Ключеві слова: міжнародно-правове співробітництво, боротьба зі злочинністю, міжнародне кримінальне право, основні принципи міжнародного права, загальні принципи права.

Постановка проблеми. Міжнародне співробітництво у боротьбі зі злочинністю ґрунтується на системі принципів, яка відображає як загальний інтерес міжнародного співтовариства, так і національні інтереси держав як суб'єктів міжнародного права. Для сучасного комплексу міжнародно-правових норм, що регулюють співробітництво у боротьбі зі злочинністю, «ядром» виступають основні принципи міжнародного права та спеціальні принципи, що притаманні саме для цієї сфери міжнародних відносин. Проте, окрім принципів міжнародно-право-

вого походження для даного комплексу норм притаманні принципи національно-правового походження – загальні принципи. Все це зумовлює наявність цілого спектру правових принципів у системі норм, які регулюють міжнародне співробітництво у боротьбі зі злочинністю, що зумовлює потребу класифікації як за правовою природою, так і за ступенем поширення на коло тих чи інших міжнародних відносин.

Метою статті є класифікація принципів, що діють у сфері міжнародного співробітництва у боротьбі зі злочинністю

Виклад основного матеріалу. Системоутворюючим чинником та правовою основою міжнародно-правових норм, що регулюють міжнародне співробітництво у боротьбі зі злочинністю, виступають основні принципи міжнародного права та міжнародні принципи, які притаманні саме цій сфері відносин. Перші сім основних принципів міжнародного права закріплені у Статуті ООН [1]: 1) принцип незастосування сили чи погрози силою; 2) принцип мирного розв'язання міжнародних спорів; 3) принцип суверенної рівності держав; 4) принцип невтручання у внутрішні справи держав; 5) принцип мирного співробітництва; 6) принцип сумлінного виконання міжнародних зобов'язань; 7) принцип рівності та самовизначення народів і націй. Внесення основних принципів міжнародного права до Статуту такої універсальної організації як Організація Об'єднаних націй підкреслило їх важливе значення як правової основи міжнародних відносин між усіма існуючими державами без будь-яких винятків. На сьогодні правомірність будь-яких актів і дій держав, їх відповідність міжнародному праву й завданням щодо підтримки міжнародного миру і безпеки оцінюється міжнародною спільнотою з точки зору їх сумісності з принципами Статуту ООН [2, с.43].

Посилення юридичного авторитету і значення принципів Статуту ООН у міжнародно-правовій площині відбулось шляхом закріплення у Віденській конвенції про право міжнародних договорів від 1969 р. положень щодо обов'язкової відповідності міжнародних договорів імперативним нормам загального міжнародного права (*jus cogens*). Згідно статті 53 Конвенції, «імперативна норма загального міжнародного права є нормою, яка приймається і визнається міжнародним співтовариством держав в цілому як норма, відхилення від якої недопустиме ...» [3]. Нормативний зміст вказаних положень став концентрованим відображенням сформованої на той момент правосвідомості міжнародної спільноти та розуміння її членами того факту, що межі дій держав повинні мати чіткі рамки (в тому числі юридичні), вихід за які недопустимий, протизаконний та завдає шкоди не тільки інтересам країн, але й всьому міжнародному співтовариству та світовому порядку. Відповідна юридична кваліфікація основних загальновизнаних принципів міжнародного права як юридичних законів міжнародного життя, які нікому не можна порушувати, – імперативних норм *jus cogens* – зумовила забезпечення та зміцнення

єдиного правопорядку в міжнародному співтоваристві [2, с. 46].

Важливою подією на шляху вдосконалення та розвитку основних принципів стало прийняття на основі консенсусу в ООН Декларації про принципи міжнародного права від 1970 р. [4] та в рамках НБСЕ – Декларації принципів, якими держави-члени будуть керуватись у взаємних відносинах (1975 р.) [5]. Положеннями Заключного акта НБСЕ від 1975 р. перелік принципів був доповнений такими трьома принципами міжнародного права: 1) принцип територіальної цілісності; 2) принцип непорушності державних кордонів; 3) принцип поваги прав і основних свобод людини [5].

У сфері міжнародного співробітництва у боротьбі зі злочинністю, незалежно від бажання окремих держав співпрацювати в цій сфері або ж вчинення ними дій прямо протилежних цілям боротьби зі злочинністю, суб'єкти міжнародного права зобов'язані співпрацювати тільки у відповідності до основних принципів міжнародного права і в тих формах, які закріплені у відповідних конвенціях, виключаючи при цьому втручання у внутрішні справи держави, порушення територіальної цілісності держав, будь-яку загрозу сили чи її застосування по відношенню до країн тощо.

Принцип співробітництва держав є одним з найважливіших для міжнародних відносин та основою сучасного міжнародного права, оскільки, по суті, є запорукою не тільки ефективності міжнародних відносин, а врешті й їх існування в цивілізованому форматі. Принцип співробітництва держав пронизує усі сфери міжнародних відносин, де можуть існувати інтереси держав, їх груп та міжнародної спільноти в цілому. Більше того, принцип співробітництва держав певною мірою забезпечує реалізацію усіх інших принципів міжнародного права, є зв'язуючою ланкою між ними [20, с.100].

У Декларації про принципи міжнародного права від 1970 р. зазначається, що «держави зобов'язані, незалежно від різниці у їх політичних, економічних і соціальних системах, співробітничати одна з одною у різних галузях міжнародних відносин з ціллю підтримки миру та безпеки й сприяння міжнародній економічній стабільності і прогресу, загальному добробуту народів і міжнародному співробітництву, вільному від дискримінації, яка заснована на таких відмінностях» [4]. Декларація також закріплює напрямки такого співробітництва, зокрема у сфері «підтримки міжнародного миру і без-

пеки», «встановленні загальної поваги і дотриманні прав людини та основних свобод для всіх і у ліквідації всіх форм расової дискримінації і всіх форм релігійної нетерпимості», «в економічній, соціальній і культурній галузях, а також в області науки і техніки і сприяють прогресу в світі в області культури та освіти», «у справі надання сприяння економічному росту у всьому світі, особливо у країнах, що розвиваються», а також «у співробітництві з Організацією Об'єднаних Націй приймати спільні і індивідуальні міри, які передбачаються відповідними положеннями Статуту» [4].

Заключний акт НБСЕ від 1975 року містить положення, що «держави-учасниці будуть розвивати своє співробітництво один з одним, як і зі всіма державами, у всіх галузях у відповідності з цілями і принципами Статуту ООН. Розвиваючи своє співробітництво, держави-учасниці будуть надавати особливе значення галузям, які визначені в рамках Наради з безпеки і співробітництва в Європі, причому кожний з них буде вносити свій внесок в умовах повної рівності» [5].

Отже, тільки шляхом співробітництва на взаємовигідній основі припустимо державам досягати свої власних інтересів на міжнародній арені. Щодо *взаємної вигоди*, то слід зазначити, що отримання державам певних вигод від взаємної співпраці є одним з основних мотивів для них вступати у міжнародні відносини. Принцип взаємної вигоди отримав міжнародно-правове закріплення в Декларації про встановлення нового міжнародного економічного порядку 1974 р. [6], Хартії економічних прав та обов'язків держав [7], Заключному акті загальноєвропейської наради [5]. У міжнародно-правовій літературі принцип взаємної вигоди визнається конструктивною умовою міжнародного співробітництва в цілому, а з позицій економічної вигоди - «одним із ключових принципів міжнародного економічного права» [8, с.180], загальним галузевим принципом міжнародного фінансового права [9, с.58].

Визнання принципу взаємної вигоди як основи міжнародного співробітництва в національному законодавстві закріплюється: 1) у законах України. Приміром, стаття 18 Конституції України містить положення, що «... взаємовигідне міжнародне співробітництво є основою зовнішньополітичної діяльності України...» [10]. У статті 1 Закону України «Про засади зовнішньої і внутрішньої політики» від 01.07.2010 р. визначається взаємовигідне співробітництво між країнами як принцип зовнішньої політики;

у статті 11 закріплено, що однією із засад такої політики є «підтримка торговельно-економічного, науково-технічного та інвестиційного співробітництва України з іноземними державами на засадах взаємної вигоди» [11]; 2) у міжнародних договорах (приміром, у статті 1 Договору між Україною та Туркменістаном про довгострокове торговельно-економічне співробітництво від 12.09.2011 р. закріплено, що сторони висловлюють свою готовність здійснювати довгострокове економічне співробітництво на основі рівності, взаємної вигоди, сумлінного виконання взятих зобов'язань [12]).

Не зважаючи на те, що, як зазначалось вище, науковцями акцентується на особливій важливості принципу взаємної вигоди саме в міжнародних економічних та фінансових відносинах, взаємна вигода насправді, рівно як і рівноправність та недискримінація, є необхідним фундаментом для міждержавних відносин в будь-якій сфері, включаючи сферу міжнародного співробітництва у боротьбі зі злочинністю.

Виступаючи певним критерієм узгодження різновекторних інтересів країн, принцип взаємної вигоди визначає рамки, в межах яких держави можуть мати рівні вигоди. Принцип взаємної вигоди визначає межі їх рівності сферою збігу інтересів держав, вказуючи, де юридична рівність сторін буде обґрунтована еквівалентністю очікуваних вигод, які вони гарантують надати одна одній [13, с.56]. Проте, в науковій літературі цілком слушно наголошується, що формальне застосування на практиці принципу взаємної вигоди не завжди забезпечує його реалізацію фактичну [14]. В силу різної політико-економічної ситуації в державах закріплення в двосторонніх договорах норм щодо однакових взаємних вигод на практиці вигідне для країн не в однаковій мірі. Приміром, положення міжнародного договору між Україною і Німеччиною про повернення активів в країну, в якій вони отримані незаконним шляхом, априорі більш вигідне Україні, оскільки питома вага випадків такого повернення буде стосуватись активів, вивезених з України і отриманих внаслідок корупційних дій. Натомість, вилучення таких активів з рахунків німецьких банків як з фінансової точки зору, так і з позиції попиту німецьких банків серед українських клієнтів, є вкрай не вигідним.

В цьому контексті, з одного боку, науковцями цілком слушно наголошується, що критеріями відповідності тих чи інших міждержавних відносин принципу взаємної вигоди є не тільки формальний прояв рівності вигод, але й реальна

комплексна взаємовигідність цих відносин для конкретних держав у конкретній ситуації з урахуванням реального стану держав [14]. Така концепція цілком прийнятна, коли мова йде про вигоду у сфері економіки, культури, розвитку технологій тощо. Втім, на наш погляд, в контексті боротьби зі злочинністю, мова не повинна йти про вигоди конкретних держав. В контексті швидкого розвитку глобалізації та зумовленої нею стрімкого зростання масштабів транскордонної злочинності створилась спільна глобальна небезпека а відповідно й спільна вигода всього міжнародного співтовариства. Тому, навіть, якщо при укладенні міжнародного договору з питань боротьби зі злочинністю в силу різного ступеня злочинності в державах, потреба, а відповідно й вигода, а такому договорі не однакова, в даному випадку на перший план виступає загальнолюдська потреба та вигода всього міжнародного співтовариства попередити злочинність і мінімізувати його наслідки.

Розглянуті нами основні принципи міжнародного права поширюються, як вже зазначалось вище, на сферу міжнародного співробітництва у боротьбі зі злочинністю, яка є складовою частиною міжнародного правопорядку в цілому. Окрім основних принципів міжнародного права в кожній галузі міжнародних відносин діють спеціальні принципи, які не поширюються на інші сфери міжнародних відносин. Такі спеціальні принципи можуть, приміром, утворювати правову основу конкретного виду співробітництва держав у боротьбі зі злочинністю.

Отже, для сфери міжнародного співробітництва у боротьбі зі злочинністю характерні принципи, що регулюють співпрацю між державами виключно у сфері міжнародного кримінального права. Такі принципи переважно закріплені в міжнародних угодах. До них належать, приміром, такі як криміналізація доходів від злочинів, криміналізація боротьби з відмиванням коштів, протидія фінансуванню тероризму та інші. Так, у Конвенції про кіберзлочинність від 23.11.2001 р. [15] низка статей присвячена загальним принципам міжнародного співробітництва у сфері боротьби з кіберзлочинами, серед яких принцип екстрадиції (ст.24), взаємної допомоги щодо тимчасових заходів (ст.29-30), взаємної допомоги щодо повноважень на розслідування. Також, мають місце і принципи ще більш вузького спрямування, які діють в межах певного інституту.

Система сучасних принципів міжнародного права (а відповідно і його галузей) свідчить про

розширення їх кола та збільшення ролі інших, окрім основних принципів міжнародного права, принципів регулювання міжнародних відносин сьогодення. Особливого значення тут набувають загальноновизнані принципи права, до яких усе частіше звертаються органи міжнародного правосуддя. Необхідність у таких зверненнях зумовлена колом питань і спорів, з якими звертаються до міжнародних судів суб'єкти сучасного міжнародного права.

Отже, поряд з основними принципами міжнародного права та спеціальними міжнародними принципами виділяють загальні принципи, на які в якості джерел міжнародного права вказує стаття 38 Статуту Міжнародного Суду ООН [1]. Категорія «загальні принципи права, визнані цивілізованими націями» є предметом тривалої дискусії. Прийняття однакових норм в різних державах призводить до виникнення загальної практики регулювання внутрішньодержавних відносин, що в подальшому зумовлює проникнення низки принципів в міжнародне право. Для того, що такі принципи могли застосовуватись в міжнародному праві, вони повинні бути визнані державами в якості застосовних у міжнародному праві, що відбувається або шляхом укладення міжнародного договору, або шляхом звичаю. Також, в науковій літературі зазначається, що принципи повинні бути визнані не обов'язково всіма державами, а більшістю [16]. Низка однакових принципів з однаковою назвою може бути одночасно у національному праві держав різних правових систем, при цьому вони можуть мати різний зміст. В контексті даної проблеми, варто зазначити, що міжнародним публічним правом був сприйнятий переважно «романо-германський підхід» розуміння ролі принципів у взаємовідносинах суб'єктів, а також у тлумаченні їх змісту [16]. Отже, під «загальними принципами права», про які зазначається в статті 39 Статуту Міжнародного суду, розуміються принципи, які притаманні сучасним правовим системам та сприйняті міжнародним правом.

До загальних принципів права передусім відносять такі принципи як верховенство права, соціальна справедливість, гуманізм, рівність громадян, демократизм, законність [17], добросовісність, незловживання правом, ніхто не може бути суддею у власній справі, рівність сторін у спорі, пріоритет спеціального закону [18], відповідальність за порушення взаємної відповідальності держави перед особою, а особи перед державою, принцип поєднання переконання та примусу в праві тощо.

Варто зазначити, що в міжнародних судах зазначені загальні принципи права можуть бути застосовані при вирішенні міждержавного спору в будь-якій сфері міжнародних відносин, а тому вважаються джерелом міжнародного права в цілому. Для міжнародного кримінального права як галузі міжнародного права вони теж виступають джерелом права. Проте варто зазначити, в цій підсистемі принципів – загальні принципи міжнародного права – існують принципи галузевого характеру. В міжнародно-правовій літературі до них відносять загальні принципи кримінального права, що закріплені в частині 3 Римського статуту міжнародного кримінального суду [19]: 1) немає злочину без вказівки на це в законі (*Nullum crimen sine lege*); 2) ніхто не може бути покараний за вчинення чогось, що не заборонено законом (*Nulla poena sine lege*); 3) відсутність зворотної сили *ratione personae*; 4) індивідуальні кримінальна відповідальність; 5) виключення з під юрисдикції Суду осіб, які не досягли 18-річного віку; 6) неприпустимість посилання по посадову особу; 7) відповідальність командирів та інших начальників; 8) незастосування строку давності; 9) жодна особа не може бути притягнуто до суду двічі за один злочин (*non bis in idem*); 10) презумпція невинуватості тощо.

Висновки. У сфері міжнародного співробітництва у боротьбі зі злочинністю діє наступна система принципів: 1) основні принципи міжнародного права, що закріплені в Статуті ООН, Декларації про принципи міжнародного права від 1970 р., Заключному акті НБСЕ від 1975 р. та які у сфері міжнародного кримінального права мають свою специфіку дії; 2) галузеві принципи міжнародного кримінального права, які притаманні виключно сфері співробітництва у боротьбі зі злочинністю і визначають специфічні правила співпраці в міжнародному кримінальному праві (закріплені в міжнародних договорах з питань боротьби зі злочинністю); 3) загальні принципи права, які є спільними для національних систем права і визнані в якості джерела міжнародним правом; 4) загальні принципи права, які притаманні виключно сфері боротьби зі злочинністю (визнані в якості джерела міжнародного права шляхом закріплення в Римському статуті Кримінального суду).

Список використаних джерел

1. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду від 26.06.1945 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_010
2. Мовчан А. П. *Международный правопорядок*. Москва : Междунар. отнош., 1996. 102 с.
3. Віденська конвенція про право міжнародних договорів від 23.05.1969 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_118
4. Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй : Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 2625 (XXV) від 24.10.1970 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_569
5. Заключний акт наради з безпеки та співробітництва в Європі від 1.08.1975 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_055
6. Декларація про встановлення нового міжнародного економічного порядку : Резолюція 3201 (S-VI) від 1.05.1974 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_339
7. Хартія економічних прав і обов'язків держав від 12.12.1974 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_077
8. Яковлев В. В. Принцип взаємної вигоди у міжнародному економічному праві. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «ПРАВО»*. 2012. Випуск 19. С.179-187.
9. Лазебник Л. Л. *Міжнародне фінансове право* : навч. пос. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 312 с.
10. Конституція України від 28.06.1996 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
11. Про засади зовнішньої і внутрішньої політики : Закон України від 01.07.2010 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17>
12. Договір між Україною та Туркменістаном про довгострокове торговельно-економічне співробітництво від 12.09.2011 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/795_065
13. Радзівілл О. А. Загальноправові принципи як джерела міжнародного економічного права. *Юридична наука*. № 2/2014. С.54-66.
14. Войтович С. А. Принцип взаимной выгоды в межгосударственных экономических отношениях. *Советское государство и право*. 1986. № 2. С. 121-125.
15. Конвенція про кіберзлочинність від 23.11.2001 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575?find=1&text=%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%BD%D1%86%D0%B8%D0%BF#w1_1
16. Земскова П.Е. Понятие «общих принципы права, признанные цивилизованными нациями». <https://cyberleninka.ru/article/n/ponyatie-obschie-printsipy-prava-priznannyye-tsivilizovannymi-natsiyami-1/viewer>
17. Пронюк Н.В. *Сучасне міжнародне право: навчальний посібник*. посібник. 2-е

- вид., змін. та допов. Київ : КНТ, 2010. 344 с. URL: https://pidru4niki.com/12281128/pravo/ponyattya_kodifikatsiya_osnovnih_printsipiv_mizhnarodnogo_prava
- 18.Теліпко В.Е., Овчаренко А.С. Міжнародне публічне право: Навч. посіб. / За заг. ред. Теліпко В.Е. Київ: *Центр учбової літератури*, 2010. 608 с.
- 19.Римський статут міжнародного кримінального суду від 17.07.1998 р. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text
- 20.Зіняк Л.В. Міжнародно-правові засади : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Харків. 2014. 227с.
-

Nurullaiev I. S. Types of the principles of international legal cooperation in crime prevention

The article classifies the principles of international legal cooperation in the fight against crime by identifying certain types of principles of international law and national law "origin".

The legal nature, significance and features of international legal consolidation of such basic principles of international law as the principle of non-use of force or threat of force, the principle of peaceful settlement of international disputes, the principle of sovereign equality of states, the principle of non-interference in internal affairs, the principle of peaceful fulfillment of international obligations, the principle of equality and self-determination of peoples and nations, the principle of territorial integrity, the principle of inviolability of state borders, the principle of respect for human rights and fundamental freedoms. It is noted that in the field of international cooperation in the fight against crime, regardless of the desire of individual states to cooperate in this area or their actions directly contrary to the objectives of the fight against crime, subjects of international law are obliged to cooperate only in accordance with basic principles of international law and in the forms enshrined in the relevant conventions, excluding interference in the internal affairs of the State, violation of the territorial integrity of States, any threat of force or its application to countries, and so on.

The legal nature of the principle of mutual benefit, on which the cooperation of states in the fight against crime should be based, is analyzed. The problems of implementation of this principle for states in the practice of international relations within the framework of international intergovernmental organizations due to the peculiarities of voting in decision-making on important issues are highlighted.

The presence in the system of principles of international legal cooperation in the fight against crime of a group of special international principles, which are inherent exclusively in this area of international relations is justified.

The system of general principles of law, which are inherent in modern legal systems and accepted by international law, is analyzed as a source of international criminal law. The existence of special general principles of law, which are inherent in the field of criminal law, some of which are enshrined in the Rome Statute of the International Criminal Court, is substantiated.

Key words: *international legal cooperation, fight against crime, international criminal law, basic principles of international law, general principles of law.*